

General-pukovnik
PETAR GRAČANIN

Završna ofanziva Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje zemlje

1. Stvaranje strategijskih uslova za prelazak u ofanzivu za konačno oslobođenje Jugoslavije

Završna ofanziva za oslobođenje Jugoslavije je, u stvari, nastavak serije započetih operacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u leto 1944. godine. Posle ukupnih zbivanja na našem ratištu u 1943. godini i kapitulacije Italije, okupatorske snage su konačno lišene mogućnosti da ostvare radikalnije ciljeve koje su sebi postavljale u ranijoj fazi rata, a to je uništenje Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Zbog toga je neprijatelj, umesto ranijih operacija po načelu »okružiti i uništiti«, već u drugoj polovini 1943. i prvoj polovini 1944. godine pribegavao istovremenim uzastopnim operacijama ograničenog obima na više delova jugoslovenskog ratišta, kojima je nastojao da spreči strategijsku inicijativu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Kao što je poznato, takozvana sedma neprijateljska ofanziva, kao ni sve prethodne, nije dala očekivane rezultate, u prvom redu drvarska operacija (operacija »konjičev skok«) koja je imala veoma ambiciozan cilj — da obezglavi Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije.

Srazmerno slabljenju strategijskih ofanzivnih mogućnosti okupatorskih i kvislinških snaga, što podrazumeva njihovo potpuno zapadanje u defanzivu, narasla je i neprekidno jačala ofanzivna sposobnost Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije koja je već od kraja 1942. godine, tj. od njenog formiranja, bila sposobna za izvođenje i operacija »višeg stila«, kako je govorio vrhovni komandant Josip Broz Tito.

U leto 1944. godine Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije započela je seriju operacija u istočnom delu naše zemlje, koje su rezultirale definitivnim oslobođenjem Makedonije, Srbije, Crne Gore, Sandžaka i Vojvodine bez jednog manjeg dela Srema. Nešto kasnije, kninskom i mostarskom operacijom oslobođeni su Dalmacija, Hercegovina i deo Bosne. Time je bio uspostavljen strateški front između Dunava i Jadranskog mora. U toku operacija za oslobođenje Srbije prvi put u narodnooslobodilačkom ratu dolazi do susreta, na kopnom delu ratišta, neposrednijeg spoja i sadejstva Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije sa savezničkim snagama, tj. sa snagama Trećeg ukrajinskog fronta Crvene armije. To nije bio spontan susret niti nasilni ulazak saveznika na teritoriju Jugoslavije, već plansko i dogovoreno međusavezničko sadejstvo u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. To sadejstvo je bilo, načelno, dogovoreno sa najvišim sovjetskim rukovodstvom prilikom boravka vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, maršala Josipa Broza Tita u Moskvi, u septembru 1944. godine, a detaljnije razmatrano sa maršalom Tolbuhinom u Krajovi. Tada su utvrđeni uslovi za angažovanje Prve bugarske armije Otečestvenog fronta u sastavu snaga Trećeg ukrajinskog fronta i njena dejstva na delu naše teritorije. Isto tako, sadejstvo sa zapadnim saveznicima, tj. njihovim snagama koje su dejsvovala u Italiji, dogovoreno je i precizirano u Beogradu, februara 1945, prilikom boravka feldmaršala Herolda Aleksandera vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju. Osnovni smisao tih dogovora bio je usklađivanje dejstava Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije koja je držala samostalan front na Balkanu sa dejstvima savezničkih snaga u Mađarskoj i Italiji. Tako su Jugoslavija i njene oružane snage povezale istočni i zapadni front u opštoj savezničkoj ofanzivi. Zajedničkim snagama stezali su strateški obruč oko hitlerovske Nemačke radi potpunog razbijanja njene vojne sile i prisiljavanja na bezuslovnu kapitulaciju.

U vreme susreta sa sovjetskim snagama na istočnim granicama naše zemlje Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije bila je po svojoj brojnosti i ukupnoj snazi treća saveznička vojna sila u Evropi (računajući evropske države) — odmah iza Crvene armije i oružanih snaga Velike Britanije. U tom istorijskom trenutku, krajem 1944. godine, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije imala je više od pola miliona boraca, svrstanih u 15 korpusa, 61 diviziju, 248 brigada i 52 partizanska odreda,¹ da bi u proleće 1945. godine, kada se pri-

¹ Nikola Anić, Sekula Joksimović, Mirko Gutić: *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*, Vojnoistorijski institut, Beograd 1982, str. 458.

stupilo formiranju strategijsko-operativnih grupacija — armija, i kada se 20. marta počelo sa završnom ofanzivom, narasla na oko 700.000 boraca svrstanih u četiri armije, 13 korpusa, od čega šest u pozadini neprijatelja, 62 divizije, 263 brigade i 36 partizanskih odreda.² Te i tolike snage Jugoslovenske armije započele su završnu ofanzivu, da bi u procesu njenog vođenja dalje jačale i narastale dostigavši brojku od oko 800.000 boraca. Bila je to, dakle, gotovo milionska moderno organizovana armija sa tri vida i svim potrebnim rodovima i službama vojske, naoružana svim vrstama oružja koje smo najvećim delom sami oteli od neprijatelja, i znatnom količinom oružja, naročito teškog, koje smo dobili od saveznika, i sa Istoka i sa Zapada, nakon Teheranske konferencije i posle oslobođenja Beograda. Takva armija je bila sposobna da nanese odlučujući udar okupatorskim i kvislinškim snagama, koje su se uporno i žilavo branile na tlu Jugoslavije u želji da stabilizuju front u Jugoslaviji, spreče opasnost koja im je pretila s juga i jugoistoka i tako stvore uslove za nastavljanje rata i, eventualno, separatno pregovaranje sa zapadnim saveznicima.

U završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, a i uopšte tokom celog rata, zastupali smo i branili princip nezavisnosti i ravnopravnosti u međusavezničkim odnosima i punog suvereniteta na našem ratištu. To je podrazumevalo dosledno poštovanje savezničkih obaveza, ali i insistiranje na dogovorenim uslovima za angažovanje delova savezničkih snaga na našem ratištu i oko njega, uslova koji ničim nisu mogli dovoditi u pitanje naše tekovine izvojevane na bojnom polju, a to su, u prvom redu, integritet i celovitost teritorije i proces društvenog preobražaja koji je započeo u ratu i intenzivirao se kako smo se približili njegovoj završnici. Vrhovno vojno rukovodstvo, s Titom na čelu, u toj završnoj fazi rata, uporedo sa vođenjem vojnih operacija, moralo je da ispoljava isto tako veoma snažnu aktivnost na diplomatskom planu.

Tako je naša strategija narodnooslobodilačkog rata i revolucije, uz vojnu i političku komponentu, koje su se međusobno isprepletale za sve vreme rata, od Drugog zasedanja AVNOJ-a, a naročito u završnoj ofanzivi, dobila i treću svoju bitnu komponentu — diplomatsku. Istina, tu komponentu naša strategija je imala od samog početka narodnooslobodilačkog rata, ali je ona naročito intenzivirana u njegovoj završnoj fazi. No, ni u jednom trenutku mi nismo ispuštali iz vida u praksi potvrđenu činjenicu da samo snažnom oružanom silom

² Isto, str. 256—257 (prilog br. 27).

i njenim borbenim sposobnostima, dakle vojničkom pobedom nad neprijateljem, možemo ostvariti političke i vojne ciljeve narodnooslobodilačkog rata i revolucije, koji su u najradikalnijem vidu postavljeni još 1941. godine. Ne upuštajući se u analizu tih ciljeva koji su svima dobro poznati, i koji su u celosti ostvareni, želim da naglasim da je završna ofanziva bila finalni udarac za njihovo ostvarivanje.

Kada je reč o završnoj ofanzivi, tj. o završnim operacijama za konačno oslobođenje Jugoslavije, treba reći da je u Evropi, uz Crvenu armiju i snage zapadnih saveznika, jedino Jugoslovenska armija bila odgovorna za samostalni deo savezničkog strategijskog fronta u opštem poslednjem jurišu protiv oružanih snaga nacističke Nemačke. Ona je bila potpuno samostalna, pod rukovodstvom sopstvene vrhovne komande koja je rukovala dejstvima strategijskih grupa: cija Jugoslovenske armije i na najvišem nivou usklađivala sadejstvo sa savezničkim vrhovnim komandama.

Uspostavljanjem čvrstog fronta prema neprijatelju koji se, uglavnom, nalazio u zapadnom delu zemlje bilo je omogućeno da se u istočnom delu Jugoslavije konsoliduje prostrana slobodna teritorija i sprovede reorganizacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Prvi značajniji korak u njenom reorganizovanju u savremeno organizovanu i opremljenu armiju bilo je formiranje Prve, Druge i Treće armije. Te armije, kao operativno-strategijski sastavi, formirane su Naredbom Vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, od 1. januara 1945. godine. U daljoj reorganizaciji značajno mesto zauzima Odluka Povereništva narodne odbrane od 1. marta 1945. godine, kojom se Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije preimenuje u Jugoslovensku armiju, Mornarica NOVJ u Jugoslovensku mornaricu, a Vrhovni štab NOV i POJ se reorganizuje u Generalštab Jugoslovenske armije. Sutradan, 2. marta, naredbom Vrhovnog komandanta formirana je Četvrta armija. Ostale snage Jugoslovenske armije, za koje nije bilo uslova, a ni potreba da se reorganizuju, vodile su borbe, uglavnom u pozadini neprijatelja i u našoj pozadini, u dotadašnjoj organizacijskoj strukturi.

Neposredno pred početak ofanzive, tačnije 7. marta 1945. godine, formirana je Privremena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije. Dotadašnje Povereništvo za narodnu odbranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije preimenovano je u Ministarstvo za narodnu odbranu, kao organ vlade. Funkcije predsednika vlade, vrho-

vnog komandanta i ministra narodne odbrane sjedinjene su u ličnosti maršala Josipa Broza Tita. Privremena vlada je u Deklaraciji, pored ostalog, istakla da je njen glavni zadatak konačno oslobođenje celokupne jugoslovenske teritorije i, u vezi s tim, jačanje oružanih snaga. Ubrzo su tu vladu priznali saveznici i mnoge druge zemlje u svetu.

Sve je to prethodilo definitivnoj odluci Vrhovnog komandanta za preduzimanje ofanzive za konačno oslobođenje Jugoslavije, uključujući i one delove koji su nam nepravedno oduzeti posle prvog svet-skog rata.

2. Plan završnih operacija za oslobođenje Jugoslavije

Nemačke i kvislinške snage i njihov raspored

Marta 1945. nemački front u Jugoslaviji bio je na liniji (Šema 1): desna obala Drave od Donjeg Miholjca do njenog ušća u Dunav i dalje Dunavom do sela Mohovo (istočno od Vukovara), odakle je presecao Srem u visini Tovarnika i preko Bosutskih šuma izbijao na Savu. Južno od Save Nemci su držali mostobrane u rejonu Bijeljine i Brčkog, a i važnija uporišta u dolini Bosne sa Sarajevom, u dolini Vrbasa sa Banja Lukom i u dolini Une sa Bihaćem. Odatle se front preko Lapca, Udbine i Gospića spuštao na more u visini Karlobaga i Paga.

Sve neprijateljeve snage, osim 97. korpusa iz sastava Grupe armija »C«, pripadale su Grupi armija »E« pod komandom general-pukovnika Aleksandera Lera, koji je 26. marta u Zagrebu primio Vrhovnu komandu Jugoistoka od dotadašnjeg komandanta Grupe armija »F«, feldmaršala Maksimilijana Vajksa. Te snage, krajem marta, bile su u sledećem rasporedu: 15. *kozački korpus* (1. i 2. kozačka divizija i 18. divizija »Ruske oslobodilačke armije«) na desnoj obali Drave od Virovitice do Čađavice; 91. *armijski korpus* (11. nemačka vazduhoplovna poljska divizija, borbena grupa »Fišer« i policijska divizija »Stefan«) na desnoj obali Drave i Dunava od Čađavice do Dalja; 34. *armijski korpus* (41. i 22. nemačka, 3. i 12. ustaško-domobranska divizija, nemačka 963. tvrđavska brigada, nekoliko borbenih grupa, ustaški zdruk Zbor i 1. puk Ruskog zaštitnog korpusa. U zoni korpusa nalazile su se četničke grupe Draže Mihailovića i Pavla Đurišića i Majevački, Trebavski i delovi Ozrenskog četničkog korpusa i druge

primorja; 69. rezervni armijski korpus (dve nemačke brigade, jedna borbena grupa i neke policijske jedinice) na Dravi od Virovitice do Ormoža, kod Kutine i na prostoriji Jastrebarsko — Karlovac. Glavninu snaga tog korpusa činile su ustaško-domobranske jedinice; 97. armijski korpus (188. i 237. divizija i 24. brigada kraških lovaca) na prostoriji Istre i Slovenačkog primorja. Na prostoriji Istre nalazio se i Srpski dobrovoljački korpus (Ljotićevci) i četnička Dinarska divizija; u širem rejonu Maribora bila je 14.SS rutenska divizija, a na prostoriji Koruške i Gorenjske 438. divizija za naročitu upotrebu i Rupnikovo domobranstvo.³

Stab mornarice »Jug«, sa 11. divizijom za osiguranje, na sektoru Kvarnerskog i Tršćanskog zaliva, sa štabom u Trstu. Ukupno više od 200 plovnih objekata, od čega 55 borbenih.

Stab grupe armija »E« prebacio se iz Nove Gradiške i od kraja marta nalazio se u Zagrebu.

Iz opisanog globalnog rasporeda vidi se da su neprijateljeve snage duboko ešelonirane na čitavoj dubini zapadnog dela našeg ratišta. Na prvom pojasu strategijskog fronta bilo je raspoređeno 19 divizija i to: 11 nemačkih i osam ustaško-domobranskih, četiri samostalne brigade i tri borbene grupe, a po dubini 16 divizija, pet samostalnih brigada, jedna borbena grupa, Ljotićev Dobrovoljački korpus, četnička Dinarska divizija, Rupnikovo domobranstvo i znatan broj drugih manjih jedinica. Ukupne neprijateljeve snage brojale su 684.000 vojnika. od čega: 450.000 Nemaca, oko 170.000 ustaša i domobrana i oko 8.000 ostataka Nedićeve »oružane sile« pod imenom Srpska državna straža, sa preko 2.000 artiljerijskih oruđa, oko 150 tenkova i drugih oklopnih vozila i oko 70 aviona.

Fortifikacijsko uređenje odbrane bilo je različito. U Sremu, između Dunava i Save, bila je izgrađena odbrambena utvrđena zona. Dalje, od Save pa do Jadranskog mora, nemačko-kvislinške jedinice nisu imale neprekidni front, već su samo jačim snagama posele uređene objekte i naseljena mesta na važnijim komunikacijskim čvorištima. Najjača uporišta bila su u širim rejonima Bijeljine, Brčkog, Gračanice, Gradačca, Sarajeva, Doboja, Banja Luke, Bosanskog Novog, Bihaća, Lapca i Gospića. Između njih se nalazilo više manjih uporišta za obezbeđenje komunikacija, sa manjim ili većim međuprostorima.

Radi stvaranja potrebne dubine za odbranu, nemačke snage su u zapadnom delu Jugoslavije posele i organizovale za odbranu veća naseljena mesta i izgradile više uzastopnih odbrambenih položaja.

³ *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1975, tom 10, str. 681.

Najznačajniji i najbolje utvrđen bio je zaštitni položaj, nazvan »ju-goistočni bedem«, koji se protezao od Blatnog jezera do ušća Mure, zatim Dravom do Ormoža i dalje duž hrvatsko-slovenačke granice do Snežnika, odakle se dolinom Rečine spuštao na Jadransko more. Zatim, na zaprečnom položaju na Savi severno od Krškog, leva obala reke Krke do Novog Mesta i dalje preko Ribnice do Cerkniške doline, izgrađeno je više samostalnih otpornih tačaka. Između Snežnika i Rijeke, duž stare jugoslovensko-italijanske granice, još pre početka drugog svetskog rata, bile su izgrađene utvrđene linije sa stalnim fortifikacijskim objektima koji su zatvarali pravce prema Istri i Trstu. Pored toga, na Čićariji je bila izgrađena odbrambena linija koju je trebalo posesti u slučaju iskrcavanja saveznika na delu obale od Trsta do Rijeke.

Nemci su radi odbrane Zagreba preduzeli mere da se oko njega, u širem luku, izgradi tzv. Zvonimirova linija koja bi se protezala od Drave, preko Koprivnice, Križevaca, Vrbovca, Dugog Sela, Karlovca, Duge Rese i Ogulina do Crikvenice. Međutim, zbog stalne aktivnosti snaga Jugoslovenske armije u pozadini nemačko-kvislinških snaga, radovi na toj liniji samo su ponegde jedva bili započeti.

Takvim svojim rasporedom i organizacijom odbrane u Jugoslaviji, nemačka Grupa armija »E« ujedno je obezbeđivala pozadinu Grupe armija »C« u severnoj Italiji i desni bok Grupe armija »Jug« u zapadnoj Mađarskoj, kao i glavne komunikacije u zapadnim oblastima Jugoslavije, za koje su te grupacije bile vezane.

Sastav i raspored Jugoslovenske armije

Sredinom marta 1945. godine, pred početak ofanzive, jedinice Jugoslovenske armije bile su u sledećem rasporedu:

— *Treća armija* (16, 36. i 51. divizija) pod komandom general-lajtnanta Koste Nađa i političkog komesara, pukovnika Branka Petričevića u Baranji i Bačkoj. U operativnom pogledu njoj su bili potčinjeni Šesti i Deseti korpus koji su dejstvovali u pozadini neprijatelja, na području slavonskih planina, Moslavine i Hrvatskog Zagorja;

— *Prva armija* (1, 2. i 6. proleterska, 5, 11, 17, 21. i 22. divizija i 15. makedonski korpus sa 42. i 48. divizijom) pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića i političkog komesara, pukovnika Mijalka Todorovića, u Sremu i Bosanskoj Posavini;

— *Druga armija* (23, 25, 28. i 45. divizija) pod komandom general-lajtnanta Koče Popovića i političkog komesara, pukovnika Blaža Lompara, u istočnoj Bosni;

— *Operativna grupa korpusa* (2, 3. i 5. korpus sa 3, 4, 10, 27, 29, 37. i 38. divizijom) pod komandom general-majora Radovana Vukanića na široj prostoriji Sarajeva;

— *Četvrta armija* pod komandom general-majora Petra Drapšina i komesara, pukovnika Boška Šiljegovića, nalazila se sa glavnim snagama u južnoj Lici i severnoj Dalmaciji (9, 13, 19, 20. i 26. divizija), a sa ostalim snagama u pozadini neprijateljevog fronta u Lici, Gorskom kotaru i Beloj krajini (11. korpus sa 35. i 43. divizijom i 7. korpus sa 15. i 18. divizijom). Četvrtoj armiji je neposredno sadejstvovao i Četvrti korpus (7, 8. i 34. divizija) koji se, pod neposrednom komandom Glavnog štaba Hrvatske, nalazio u pozadini neprijateljevog fronta na prostoru Banije i Korduna. Pod komandu štaba Četvrte armije stavljena je *Pomorska komanda severnog Jadrana*, sa pomorskim sastavom i Kvarnerskim odredom mornaričke pešadije.

Grupa vazduhoplovnih divizija imala je 42. jurišnu i 11. lovačku diviziju i 9. oblasnu vazduhoplovnu bazu. Svaka divizija je imala po tri vazduhoplovna puka, a pukovi po tri eskadrile. Bazirajući na aerodromima u Sremu i Bačkoj ove divizije su podržavale dejstva Prve, Druge i Treće armije. Na aerodromima na Visu i u Zemunu bile su Prva i druga eskadrila koje su podržale Četvrtu armiju.

Korpusi u pozadini neprijatelja. Pod komandom Glavnog štaba Hrvatske nalazili su se Šesti i Deseti korpus do njihovog ulaska u sastav Treće armije i Četvrti korpus do ulaska dela njegovih snaga u sastav Četvrte armije, a pod komandom Glavnog štaba Slovenije, do ulaska u sastav Četvrte armije bili su Sedmi i Deveti korpus i jedinice Četvrte operativne zone (14. divizija i dve brigade), koje su dejstvovala na području Štajerske, do ulaska u sastav Treće armije.⁴

U istočnim oslobođenim oblastima zemlje, u Srbiji, Makedoniji i Kosovu i Metohiji nalazilo se sedam divizija: 24, 49. i 50. divizija — pod neposrednom komandom Generalštaba Jugoslovenske armije; 47. divizija — pod komandom Glavnog štaba Srbije; 41. divizija — pod komandom Glavnog štaba Makedonije i 46. i 52. divizija — pod komandom Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju, koji je komandovao i 5. i 6. divizijom NOV Albanije koje su se tamo nalazile u borbi protiv balista.⁵

Korpus narodne odbrane Jugoslavije imao je sedam divizija od kojih su dve (1. hrvatska i 2. slovenačka) dejstvovala u pozadini ne-

⁴ Sastav jedinica Jugoslovenske armije dat je na osnovu podataka iz knjige N. Anić, S. Joksimovića, M. Gutića: *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*, str. 471—483. i 499—501.

⁵ N. Anić, S. Joksimović, M. Gutić, *Isto*, str. 484.

prijateljevog fronta, a pet divizija (3. bosansko-hercegovačka, 4. beogradska, 5. srpska, 7. vojvođanska i 8. makedonska) nalazilo se u središnjem i istočnim oslobođenim oblastima zemlje. One su bile angažovane u borbi protiv kontrarevolucionarnih snaga i na zaštiti granica nove Jugoslavije.

Pored ovih krupnih operativnih i taktičkih sastava, u pozadini neprijatelja dejstvovalo je i 36 partizanskih odreda i razne druge vojnoteritorijalne i partizanske snage.

Svim tim snagama komandovao je vrhovni komandant maršal Tito, preko Generalštaba Jugoslovenske armije koji je neposredno pripremao operacije i njima rukovodio.

Cilj, opšta zamisao za ofanzivu i zadaci armija

Pripremajući ofanzivu za konačno oslobođenje Jugoslavije, Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, početkom 1945. godine, preduzeo je mere da se sa saveznicima, Sovjetskim Savezom, SAD i Velikom Britanijom i njihovim oružanim snagama u Mađarskoj i Italiji, postigne sporazum o zonama dejstva i koordinaciji dejstava u završnim operacijama.

Na sastancima u Beogradu, 21. i 24. februara 1945, maršal Tito je sa feldmaršalom Aleksanderom, vrhovnim komandantom savezničkih snaga na Sredozemlju, postigao odgovarajući sporazum za usklađivanje dejstava Jugoslovenske armije u završnim operacijama u Hrvatskoj, Sloveniji i Austriji. Između ostalog, postignut je sporazum da do 30. marta otpočnu operacije u Lici, Gorskom kotaru i Slovenačkom primorju kako bi se vezale operativne rezerve nemačke Grupe armija »C« u Istri i Slovenačkom primorju i olakšale operacije u severnoj Italiji.

Pored toga, bio je postignut sporazum i sa maršalom Tolbuhinom o sadejstvu sa snagama Trećeg ukrajinskog fronta u operacijama u zapadnoj Mađarskoj i Austriji i jugoslovenskih jedinica u graničnim oblastima severno od Drave i Mure — u Međumurju, Prekomurju i Štajerskoj.

Na savetovanju održanom u Beogradu od 26. februara do 2. marta 1945. godine, kod vrhovnog komandanta, maršala Tita, kome su prisustvovali i komandanti armija, razrađen je plan ofanzive za konačno oslobođenje Jugoslavije. Tada su utvrđeni svi osnovni elementi

plana proboja fronta u Lici, angažovanja snaga u istočnoj Bosni i za oslobođenje Sarajeva, a bilo je govora i o dejstvima Prve i Treće armije u probodu sremskog fronta i forsiranja Drave, što je detaljnije razrađeno na drugom sastanku kod maršala Tita krajem marta, kada je prihvaćen plan za vođenje sremsko-slavonske operacije.

Vrhovni komandant je Jugoslovenskoj armiji postavio sledeće zadatke u završnoj, prolećnoj ofanzivi: (1) da okruži, prinudi na kapitulaciju ili uništi glavne snage okupatora i njegovih saradnika, koje su se u proleće 1945. godine zatekle na jugoslovenskom prostoru, i (2) da oslobodi sve delove Jugoslavije, uključujući i one koji su nam nepravedno oduzeti posle završetka prvog svetskog rata, pre svega Trst, Slovenačko primorje i Korušku.

Osnovna ideja strategijskog manevra (Šema 2) bila je da se probije front u Lici i Sremu, a zatim da se energičnim i smelim nadiranjem levog krila (Četvrta armija) uz Jadransku obalu ka Trstu, Soči i gornjem toku Drave i desnog krila (Prva i Treća armija) Slavonijom i Zagorjem ka Koruškoj, uz istovremeno snažne prodore snaga na centralnom delu fronta (ka liniji Zagreb — Karlovac i dalje ka Sloveniji) i uz maksimalno angažovanje snaga u pozadini neprijatelja *zatvori obruč* oko okupatorskih i kvislinških trupa u oblasti Julijskih Alpa i Karavanki i da se *prisile na kapitulaciju*.

Međutim, jako utvrđenu neprijateljevu odbranu u Sremu teško je bilo probiti samo frontalnim napadom. Zato je, radi zaobilazjenja utvrđenog sremskog pojasa, trebalo najpre likvidirati bočne položaje u istočnoj Bosni i dolini reke Bosne, koji su sprečavali manevar, i time stvoriti uslove da se manevrom na krilima — južno od Save i na Dravi — i udarom sa fronta razbije utvrđeni pojas neprijatelja u Sremu, a zatim da se pristupi ostvarenju manevra za okruženje čitave nemačke grupacije.

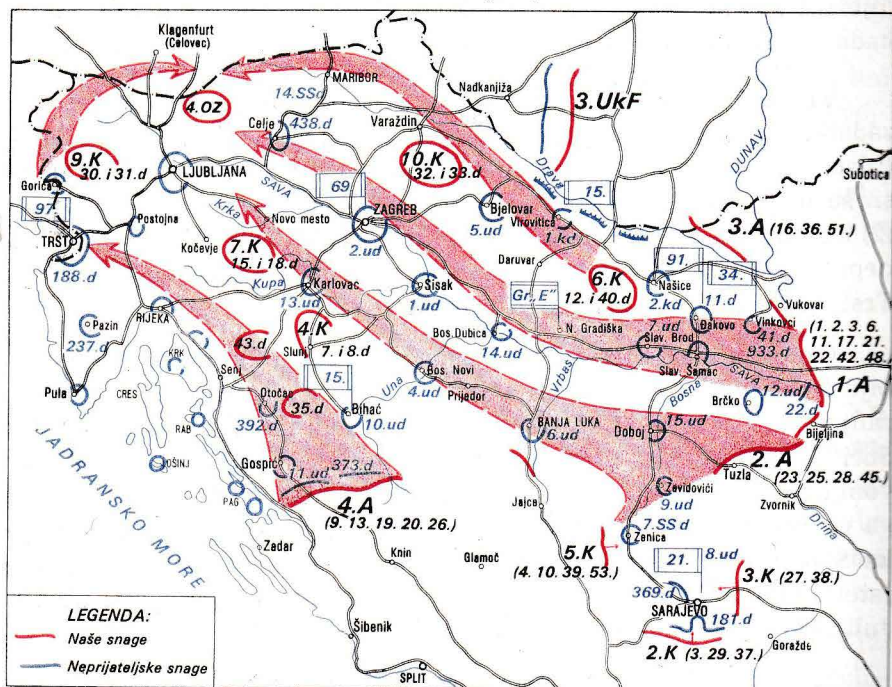
Na osnovu takve zamisli armijama su postavljeni sledeći zadaci:

— *Četvrta armija* najdalje do 30. marta da otpočne nastupanje u pravcu Istre radi razbijanja neprijatelja na frontu u Lici i čišćenja celog prostora jugozapadno od linije: Bihać — Ogulin — Poštojna — Gorica, uključujući otoke u severnom Jadranu;

— *Operativna grupa korpusa* da osnovnim snagama razbije grupaciju neprijatelja na prostoriji Sarajeva, a potom da sadejstvuje Drugoj armiji u uništavanju preostalih neprijateljevih uporišta u dolini reke Bosne, posle čega većina njihovih divizija ulazi u sastav Armije;

PLAN ZAVRŠNIH OPERACIJA JUGOSLOVENSKE ARMIJE

(20.III–15.V 1945. godine)

CILJ: osloboditi preostali deo Jugoslavije zaključno sa Istrom, Slovenačkim primorjem i Koruškom; okružiti, prinuditi na kapitulaciju ili uništiti glavne snage okupatora i njihovih saradnika koje su se u proleće zatekle na prostoru: Maribor — Zagreb — Trst — Celovec i na taj način olakšati prodiranje Crvene armije kroz Mađarsku i Austriju i proboj fronta u Italiji od strane Anglo-Amerikanaca i njihovo dalje napredovanje ka Austriji.

OSNOVNA ZAMISAO: grupisanim snagama i sredstvima probiti front neprijatelja u Sremu i Lici, a zatim energičnim i smelim nadiranjem desnog krila dolinom Drave ka Koruškoj, a levog krila uz jadransku obalu ka Trstu, Soči i gornjem toku Drave, uz istovremeno jake napade s fronta (ka liniji Zagreb Karlovac i dalje ka Sloveniji) i uz maksimalno angažovanje snaga u pozadini neprijatelja, zatvoriti obruč oko okupatorskih i kvislinških trupa u oblasti Julijskih Alpa i Karavanki i prisiliti ih na kapitulaciju.

— *Druga armija* da očisti od neprijatelja dolinu reke Bosne, a zatim da nastupa ka Uni i Kupi, radi obezbeđenja operacije Četvrte armije i sadejstva Prvoj armiji u rejonu Zagreba;

— *Prva i Treća armija* da, istovremeno sa operacijama Druge armije u dolini Bosne, desantom preko Save i Drave i frontalnim na-

padom u Sremu, okruže i unište neprijateljevu grupaciju na sremskom frontu i u donjem toku Drave, a zatim da nastave odlučno gonjenje neprijatelja u međurečju Save i Drave — na zapad;

— *Pomorska komanda severnog Jadrana*, operativno potčinjena štabu Četvrte armije, da svim svojim snagama i sredstvima neposredno učestvuje u operacijama Četvrte armije zajedno sa kopnenim jedinicama (9. i 26. divizija) u desantima na otoke Pag, Rab, Krk, Lošinj i Cres, a potom na Istru;

— *Grupa vazduhoplovnih divizija*, potčinjena Generalštabu Jugoslovenske armije, da podržava dejstva Prve, Druge i Treće armije, dok su dejstva Četvrte armije podržavale dve samostalne eskadrile;

— *snage u pozadini neprijatelja*, pod komandom Glavnog štaba Hrvatske i Slovenije, da udarima iz pozadine energično napadaju uporišta i saobraćajnice i tako onemogućće manevar operativnih rezervi neprijatelja ka frontu i manevar izvlačenja, da spreče ili poremete sistem snabdevanja (dotur i evakuaciju) nemačko-kvislinških snaga i da sadejstvuju snagama koje napadaju sa fronta.

U ličko-primorskoj operaciji, Četvrtoj armiji neposredno su sadejstvovali Četvrti i 11. korpus, a u riječko-tršćanskoj operaciji Sedmi i Deveti korpus. Četvrti korpus je sadejstvovao i Drugoj armiji u karlovačkoj operaciji. U sremsko-slavonskoj operaciji Prvoj i Trećoj armiji sadejstvovali su Šesti korpus na području slavonskih planina, a 10. korpus na području Bilo-gore, Medvednice i zapadno od tog područja. Četvrta operativna zona dejstvovala je pod komandom Glavnog štaba Slovenije i imala je zadatak da postavi zastor na severozapadnim granicama Jugoslavije i da sprečava izvlačenje okupatorsko-kvislinških snaga do njihovog potpunog dvostrukog obuhvata u Koruškoj. Po meri pomeranja fronta korpusi koji su dejstvovali u pozadini neprijatelja pretpočinjavani su armijama i ulazili u njihov organski sastav.

Od ukupno 62 divizije (53 pešadijske, 7 divizija KNOJ-a i 2 vazduhoplovne) u završnoj ofanzivi je angažovano 49 divizija, od kojih 33 divizije na frontu, 16 divizija u pozadini neprijatelja, dok se preostalih 13 divizija nalazilo u istočnim oblastima zemlje na čišćenju teritorije od ostataka razbijenih kvislinških i kontrarevolucionarnih oružanih formacija i na čuvanju granica nove Jugoslavije.

U zahvatu fronta, osim pomenute 33 divizije, bile su angažovane dve tenkovske, 24 artiljerijske, sedam inženjerijskih, tri protivavionske, jedna konjička brigada, kao i neke druge manje jedinice, među

kojima 15 partizanskih odreda. Za vazduhoplovnu podršku bile su angažovane dve vazduhoplovne divizije i dve samostalne vazduhoplovne eskadrole.

Jugoslovenska armija je od naoružanja imala: 1.152 topa, 3.634 minobacača, 103 tenka, 19.974 puškomitraljeza, 222 aviona, 251 brod itd. Njeno ukupno brojno stanje iznosilo je oko 700.000 boraca, od kojih je oko 60.000 bilo angažovano u pozadini neprijatelja i oko 50.000 u sopstvenoj pozadini — u istočnim oblastima zemlje.

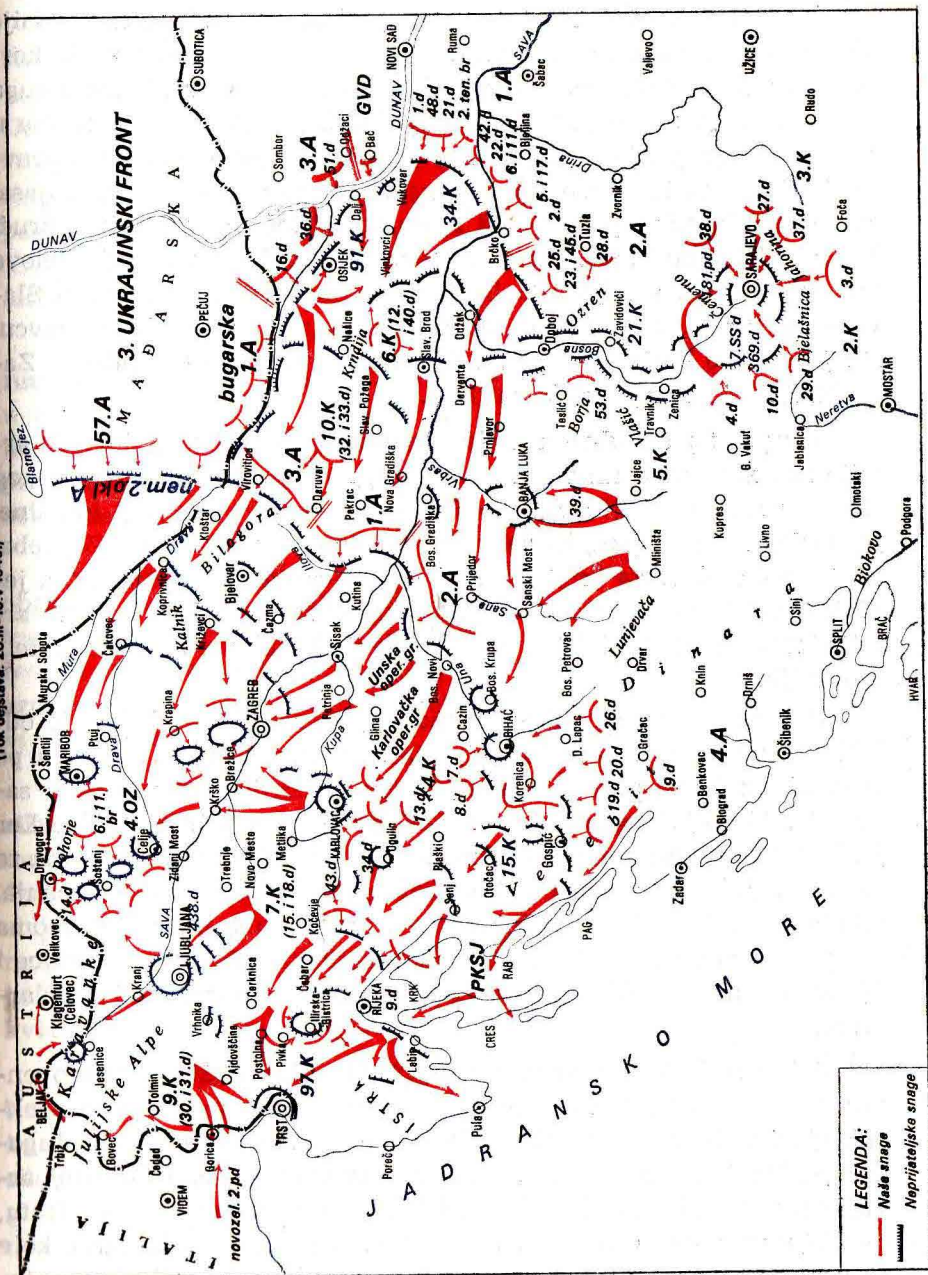
Strategijska osobenost takvog angažovanja snaga izražena je u tome što su tada po prvi put u narodnooslobodilačkom ratu frontalna dejstva bila dominirajuća, a izvodile su ih snage na frontu, dok su i dalje vrlo intenzivno izvođena partizanska dejstva snagama u pozadini neprijatelja. Drugim rečima, strategijska operacija je izvođena istovremeno dejstvima na frontu, u pozadini neprijatelja i u sopstvenoj pozadini (likvidiranje ostataka kvislinških i drugih kontra-revolucionarnih snaga na oslobođenoj teritoriji) — na kopnu, moru i u vazдушnom prostoru.

Tok ofanzive Jugoslovenske armije

Dejstvujući u skladu sa jedinstvenim stratezijskim planom, Jugoslovenska armija je, od 20. marta do 15. maja 1945. godine, izvela opštu ofanzivu (Šema 3) koju je činilo više međusobno povezanih i usklađenih operacija: ličko-primorska, sarajevska, istočnobosanska, sremsko-slavonska, unska, riječko-tršćanska i karlovačka operacija, zatim operacije za okruženje i razoružanje nemačkih i kvislinških trupa kod Zidanog Mosta, Celja, Šoštanja, Slovenj Gradeca, Dravograda i Pliberka. Sve te operacije, posmatrajući ih u vremenu u kojem su vođene, mogu se svrstati u tri etape strategijske operacije.

Prva etapa obuhvata proboj fronta u Lici i Sremu, odnosno ličko-primorsku, sarajevsku, istočnobosansku i sremsko-slavonsku napadnu operaciju, i odbrambena dejstva Druge armije u istočnoj Bosni i Devetog korpusa u Slovenačkom primorju. Prelazak u opštu ofanzivu izveden je postepenim uvođenjem snaga u napad: Četvrte armije 20. marta, Operativne grupe korpusa — 28. marta, zatim Južne operativne grupe Prve armije — 3. aprila, Druge armije — 5. aprila, i opštim napadom svih snaga Prve i Treće armije — 12. aprila. Stratezijsko težište ofanzive u ovoj etapi bilo je na krilima stratezijskog fronta — na dejstvima Prve, Treće i Četvrte armije.

U prvoj etapi razbijen je nemački 15. korpus i naneti su znatni gubici 21. i 34. korpusu. Prodirući na zapad, jedinice Jugoslovenske armije izbile su do 17. aprila na liniju: Donji Miholjac — Našice —

LEGENDA:

Nale snage

Nepriznate snage

— Đakovo — Bosanski Šamac — Doboј — Banja Luka — Bihać —
— Slunј — Ogulin — Delnice — Bakar i time stvorile uslove za uspešno nastupanje ka Rijeci i Trstu, Karlovcu, Zagrebu i Varaždinu.

Međutim, u ovoj etapi ofanzive jedinice Jugoslovenske armije nisu uspele da spreče izvlačenje glavnih snaga nemačkog 21. korpusa iz doline Bosne na sever preko Save. Razlog je bio što Druga armija nije uspela da preseče odstupnicu neprijateljevim snagama u rejonu Doboја, jer je neprijatelj, shvatajući poseban značaj tog pravca, krajem marta preduzeo protivudar snagama sa drugog pojasa, oko 35.000 vojnika, poznat pod nazivom »Prolećna oluja«, prodirući čak na 15 km do Tuzle. Time su stvoreni uslovi za izvlačenje delova nemačke Grupe armija »E« iz Sarajeva dolinom Bosne preko Slavonskog Broda, čime su znatno ojačane snage na savskom pravcu, što je otežalo dalje nastupanje jedinica Prve armije u pravcu Zagreba i Treće armije ka Varaždinu.

Druga etapa obuhvata dalje nastupanje Prve, Druge i Treće armije sa žestokim borbama u Podravini, kod Pleternice i Slavonskog Broda, borbe na liniji Drava — Bilo-gora — Ilova — donji tok Une, sa uskom operacijom, karlovačku operaciju i oslobođenje Zagreba. Za to vreme Četvrta armija izvodi riječko-tršćansku operaciju, a jedinice pod komandom Glavnog štaba Slovenije i delovi Četvrte armije izvode borbena dejstva za oslobođenje Ljubljane i zapadnog dela Slovenije.

U dogovoru sa Pavelićem nemački general-pukovnik Ler je odlučio da udruženim nemačkim i ustaško-domobranskim snagama po svaku cenu brani prilaze Rijeci i Zagrebu do dolaska zapadnih saveznika. U svojoj zapovesti vojnicima od 29. aprila 1945. godine Ler je, između ostalog, rekao da se na toj liniji vodi odlučujuća borba za »odbranu južnog bastiona Rajha« i da sa te linije nema odstupanja. Otuda su borbe koje su vođene od 17. aprila do 9. maja bile veoma žestoke, naročito kod Pleternice i Slavonskog Broda, oko Virovitice i Bjelovara, na reci Ilovi i Uni, između Rijeke i Snežnika i za Karlovac.

Ali, bez obzira na namere neprijatelja, Generalštab Jugoslovenske armije uporno je nastojao da ostvari operativnu zamisao o okruženju i uništenju nemačkih i kvislinških snaga na teritoriji Jugoslavije. Radi toga je direktivom od 20. aprila naređeno Četvrtoj armiji da, bez obzira na situaciju kod Rijeke, forsirano nadire ka Trstu, da izbije na reku Soču, gde su upućene snage Devetog korpusa, koje su prelazeći preko Soče dosegle etničku granicu Slovenije i uspostavile potpunu kontrolu nad čitavim područjem Beneške Slovenije.

Prvoj armiji je naređeno da što pre izbije u rejon Zagreba, Trećoj armiji da goni neprijatelja kroz Podravinu, a Drugoj armiji da što energičnije nadire opštim pravcem Karlovac — Novo Mesto.

Ostvarujući tu zamisao snage Jugoslovenske armije oslobodile su Trst 10. maja i sutradan su se spojile na Soči sa zapadnim saveznicima. Osmog maja je oslobođen Zagreb a sutradan Ljubljana. Do 9. maja Jugoslovenska armija je, uglavnom, izvršila prvi deo opšteg zadatka završnih operacija, a to je konačno oslobođenje Jugoslavije i spajanje sa zapadnim saveznicima na severozapadnim i zapadnim granicama zemlje. Ostalo je da se izvrši i drugi zadatak, prisiliti sve neprijateljeve snage na tlu Jugoslavije na konačnu kapitulaciju.

Treću etapu završne ofanzive predstavlja operacija za okruženje razbijanje, zarobljavanje i razoružavanje svih neprijateljevih snaga u severozapadnom delu Jugoslavije (od 9. do 15. maja). Ona je planirana na savetovanju komandanata Prve, Druge i Treće armije i predstavnika Generalštaba održanom u Zagrebu dan posle njegovog oslobođenja.

Devetog maja bio je zatvoren obruč oko Grupe armija »E«. Taj obruč su držale: u Koruškoj jedinice Četvrte operativne zone i Motorizovani odred Četvrte armije, sa severoistoka Treća armija sa šest divizija, sa istoka Prva armija sa četiri divizije, sa juga Druga armija sa pet divizija, a na zapadu jedinice Sedmog korpusa i delovi Četvrte armije (29. divizija).

Unutar obruća, na području Celja i u Savinjskoj dolini, nalazila se glavnina Grupe armija »E«. Ona je tada zauzimala samo komunikaciju duž Savinjske i Muslinjske doline i izlaz u Korušku kod Poljane i Dravograda. Zatvaranje tih izlaza bilo je odlučujuće u nastojanjima da se potpuno okruže i zarobe nemačke i kvislinške snage na jugoslovenskoj teritoriji južno od Karavanki i Drave, i tako osujetiti plan komandanta Grupe armija »E« da se sa svojim (nemačkim) i kvislinškim snagama povuče u Austriju.

Uspešnim zatvaranjem izlaza u Austriju kod Dravograda i Poljane i koncentričnim nastupanjem 16 divizija Jugoslovenske armije ka Celju i Savinjskoj dolini, od 10. do 15. maja, taktički okružene, silom oružja prinuđene su na predaju — kapitulaciju i razoružane glavne snage Grupe armija »E«. Tako su, sedam dana posle zvaničnog završetka drugog svetskog rata u Evropi, 15. maja, savladane i poslednje neprijateljeve snage koje su jedinicama Jugoslovenske armije pružale organizovani otpor.

3. *Politički i vojni rezultati završne ofanzive*

Zadaci koje je postavio Vrhovni komandant pred Jugoslovensku armiju u završnoj ofanzivi ostvareni su u potpunosti. Jugoslovenska armija je oslobodila svoju zemlju i one hrvatske i slovenačke krajeve koji su posle prvog svetskog rata ostali pod Italijom i Austrijom — Kvarnerske otoke, Rijeku, Istru, Trst, Slovenačko primorje i Korušku.

Završna ofanziva za konačno oslobođenje podigla je međunarodni ugled Jugoslavije, olakšala njeno međunarodno priznanje i omogućila joj ravnopravni tretman u okviru međunarodnih odnosa.

Jugoslovenska armija je u završnoj ofanzivi nanela velike gubitke nemačkim i kvislinškim snagama: preko 100.000 poginulih i oko 340.000 zarobljenih. To je više od dve trećine od ukupnog brojnog stanja Grupe armija »E«, što znači da se iz Jugoslavije izvuklo samo nešto više od 200.000 nemačkih i kvislinških vojnika.

Zarobljeni su: štab Grupe armija »E« sa komandantom general-pukovnikom Aleksanderom Lerom i načelnikom štaba general-majorom Erihom Šmitom; štabovi 21, 91. i 97. armijskog korpusa sa korpusnim jedinicama; od operativnih jedinica, 22, 41, 181. i 237. pešađijska divizija; 104. lovačka, 188. brdska i 11. poljska vazduhoplovna divizija; 7. SS divizija »Princ Eugen«, 369, 373. i manji delovi 392. legionarske divizije; delovi 1. i 2. konjičke kozačke divizije i 438. divizija; borbena grupa »Fišer« i borbena grupa »Gajger«. Uništen je i zarobljen najveći broj ustaško-domobranskih divizija; zarobljene su znatne četničke, ljotićevske i belogardejske snage, kao i veći broj policijskih jedinica, samostalnih pukova i bataljona za osiguranje, koji su taktički bili potčinjeni pomenutim divizijama.

Zaplenjeno je 173.662 puške, 24.454 automatska oruđa, 1.520 topova, 97 tenkova, 40 aviona, 3.751 kamion i mnogo drugog raznovrsnog ratnog materijala i opreme.

Iz izloženog je očividno da su Jugoslavija i njena revolucionarna armija dale najveći mogući doprinos slamanju fašizma u svakom pogledu — političkom, moralnom i materijalnom. U toj četvorogodišnjoj borbi koja je neprekidno trajala velikim intenzitetom, gotovo pune tri godine borili smo se sami bez ičije pomoći, a stalno smo držali aktivno posebno ratište.

4. *Bitna strategijsko-operativna iskustva završne ofanzive*

Iskustva stečena u rukovođenju operacijama i izvođenju borbenih dejstava u uspešno izvedenoj ofanzivi Jugoslovenske armije na

dubini od oko 500 km u trajanju od skoro dva meseca predstavljaju trajnu vrednost.

Usklađivanje sadejstva sa savezničkim armijama na krilima Jugoslovenske armije, kao i druga pitanja u vezi sa saveznicima, rešavali su Vrhovni komandant i Generalštab, na osnovu ranije postignutih sporazuma.

Rukovođenje operacijama i komandovanje jedinicama ostvareno je centralizovano preko Generalštaba Jugoslovenske armije. Međutim, iako je Generalštab bio glavni organizator i koordinator svih važnijih operacija, štabovi armija i niži komandni nivoi ispoljavali su punu inicijativu u rukovođenju operacijama i ostvarivanju sadejstva sa vazduhoplovnim i pomorskim komandama i jedinicama, kao i sa susednim savezničkim komandama odgovarajućeg nivoa. Ta inicijativa posebno je došla do izražaja u planiranju i organizaciji sadejstva unutar armija i sa susedima, pri čemu je u svim situacijama ostvarivana elastičnost u komandovanju. Posebno je značajno iskustvo uspešnog rukovođenja mnogobrojnim jedinicama u pozadini neprijatelja i koordiniranje njihovih dejstava sa dejstvima na frontu. Uspešno ostvareno sadejstvo jedinica rodova i vidova oružanih snaga potvrđuje činjenicu o osposobljenosti i zrelosti štabova da rukovode tako složenim operacijama.

Proboj neprijateljeve odbrane i, kasnije, njegovo gonjenje izvršeni su udarom s fronta, uz operativno i taktičko sadejstvo sa snagama u pozadini neprijatelja. Pri tome se svuda težilo operativnom i taktičkom odsecanju i okruženju neprijatelja, da bi se postupno i po delovima uništavao.

Angažovanjem tri četvrtine snaga Jugoslovenske armije s fronta a samo jedne četvrtine u neprijateljevoj i sopstvenoj pozadini, ukupna dejstva su postala veoma složena. U njima su primenjivana tri glavna oblika manevra: obuhvat oba krila, frontalni proboj i udar iz pozadine, i dva osnovna načina dejstva — partizanski i frontalni, uz dominaciju frontalnog. Glavne zadatke ostvarivale su strategijsko-operativne grupacije — armije dejstvima u zahvatu fronta, dok su snage u pozadini neprijatelja svojim dejstvima, na originalan i efikasan način, olakšavale armijama s fronta tempo nastupanja, gonjenja, odsecanje i okruženje nemačko-kvislinških grupacija.

Vojnopozadinske komande i ustanove uspešno su obezbeđivale popunu i snabdevanje jedinica, zbrinjavanje ranjenika, organizovanje saobraćaja, čišćenje teritorije od neprijatelja i od raznih ubojnih sredstava (mina itd.), čime su umnogome olakšale štabovima jedinica da

se mogu više angažovati u pripremi i planiranju operacija i komandovanju jedinicama u toku borbenih dejstava.

Završna ofanziva za oslobođenje Jugoslavije, kao strategijska operacija, iako je organizovana i izvođena slično operacijama iz drugog svetskog rata, ima i neka specifična svojstva koja je čine posebnim tipom operacija, ne samo u odnosu na operacije u drugom svetskom ratu nego i na operacije u istoriji ratne veštine. To je, prvenstveno, *složeni manevar* koji je imao tri elementa: dvostruki obuhvat, frontalni proboj i udar iz pozadine, kao kvalitativno nov oblik manevra. Primena takvog manevra omogućila je Jugoslovenskoj armiji da u jedinstvenom strategijskom napadu stavi istovremeno pod udar neprijateljeve snage na celoj dubini vojišne prostorije i to kopnenom komponentom oružanih snaga. Time su kompenzirani nedostaci vazdušnodesantnih snaga, bombarderske avijacije za blisko i daljnje bombardovanje, a i veći dojeti sredstava vatrene podrške. Udarom iz pozadine nadoknađivan je i nedostatak oklopno-mehaniзованих snaga, nosilaca udara u manevru proboja fronta. Istovremeno je, rasporedom snaga na čitavoj dubini, bila povećana i strategijska i borbená pokretljivost naših oružanih snaga, što je u uslovima nedovoljne tehničke opremljenosti bilo presudno i omogućilo je da se motorizovane snage neprijatelja, vične izvlačenju, preteknu, i da se oko njih sklopi obruč na zapadnim i severozapadnim granicama naše zemlje.

U završnoj ofanzivi dovedena su do kraja dva uporedna procesa transformacije: (1) organizacije oružanih snaga, od odreda, preko brigada, divizija i korpusa do armija, i (2) oblika borbenih dejstava i metoda upotrebe oružanih snaga u kojem dominira metod kombinovanja u dvostrukom značenju te reči: prvo, kombinovanje elementarnih oblika i načina oružane borbe i borbenih dejstava (frontalnog i partizanskog), i drugo, kombinovanje borbenih dejstava oružanim i neoružanim sredstvima. Oba ta procesa u narodnooslobodilačkom ratu su se odvijala uzlaznom linijom i u tom smislu završna ofanziva Jugoslovenske armije značila je finale tog procesa, što ne znači da u drukčijem rasporedu odnosa snaga u globalnim i regionalnim razmerama taj proces ne bi mogao biti i višesmeran. U naznačenom smislu, završna ofanziva predstavlja konačno praktično konstituisanje jednog novog, originalnog tipa ratne veštine.

U završnoj fazi narodnooslobodilačkog rata, za razliku od prethodnih, kada je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije delovala u potpunom strategijskom okruženju, ostvarena je veoma intenzivna međusaveznička saradnja, iako narodnooslobodilački pokret nije stva-

rao formalna savezništva. To znači da za stvarno savezništvo treba da se stekne podudarnost ciljeva, u prvom redu političkih, što ima nesumnjivo veću kohezionu snagu od bilo kakvih formalnih ugovora o vojnim savezima i blokovima. Osnovna pretpostavka za takvo interesantno savezništvo jeste raspolaganje stvarnom vojnom silom koja garantuje ostvarivanje odgovarajućih vojnih efekata u zajedničkoj borbi za postizanje ili zaštitu podudarnih političkih i strategijskih ciljeva, od kojih ovi drugi imaju primaran značaj. To iskustvo i pouka iz narodnooslobodilačkog rata u celini, a posebno iz završnih operacija, imaju trajnu vrednost za našu savremenu političku strategiju i vojnu doktrinu u smislu spoznaje i uverenja da naša zemlja nikad više, uprkos tome što ne pripada niti će pripadati nijednom vojnom bloku, u svojoj odbrani ne može biti izolovana i usamljena.